

Szántó Richárd[†]

Környezeti konfliktusok Magyarországon

A hulladék akkumulátor feldolgozók esete

A környezeti konfliktusok egyik legfontosabb oka, hogy a résztvevők eltérően ítélik meg a beruházásokkal kapcsolatos környezeti és egyéb kockázatokat. Erre az alapvető szembenállásra rakódik rá a magyarországi intézményi háttér megannyi visszássága, amely bénítja az amúgy ellentétes érdekekből, értékekből fakadó konfliktusok feloldását. A cikk a magyarországi akkumulátor feldolgozó üzemek példáján a kiváltó okokat elemzi, majd néhány javaslatot is megfogalmaz a konfliktusok enyhítésére.

A rendszerváltozás utáni Magyarországon egymást érték és érik a környezeti konfliktusok. Legemlékezetesebbek talán a nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozások (Fleisher, 1992), de nagy nyilvánosságot kaptak a dorogi hulladékégetővel szembeni ellenérzések is (Vecsenyi, 1988). Ebbe a sorba illeszkedik, de nem számít olyan hírhedt esetnek a magyarországi hulladék akkumulátor feldolgozók ügye.

Annak ellenére, hogy a hulladék akkumulátorok feldolgozásának kérdése nem kapott akkora nyilvánosságot, mint fentebb említett társai, a hulladék akkuk sorsa máig megoldatlan. Az akkumulátor feldolgozók ügye, mint azt majd látjuk, 1985-ben indult, és a mai napig (2008) sem oldódott meg véglegesen (noha, úgy tűnik, a hosszúra nyúlt történet a közeljövőben lezárulhat). A hulladék akku feldolgozó üzemek tervezett telepítését mindig éles tiltakozás kísérte, és általában megosztotta azt a térséget, ahol az üzemet fel akarták építeni. A tiltakozások egytől-egyik sikeresek voltak, és a számos kiszemelt helyszín egyikén sem épülhetett meg a használt akkumulátor feldolgozó. A kérdés jogos: miként lehetséges, hogy egy egyértelmű beruházási akaratot közel húsz éven keresztül képes volt megghiúsítani a tiltakozók (legtöbbször a helyi lakosság, helyi érdekvédő szervezetek és környezetvédők) hada?

Úgy vélem, a kérdés megválaszolásával közelebb juthatunk a magyarországi környezeti konfliktusok mélyebb megértéséhez. Annál is inkább, hiszen az akkumulátor feldolgozók esete egyáltalán nem cég- vagy régió-specifikus. A történetben – mint azt később

[†] A szerző a Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézete Döntéelmélet Tanszékének tanársegéde. A telepítési döntések és a kockázatok kezelésének témaköre kiemelt kutatási területei közé tartozik. E-leveél: richard.szanto@uni-corvinus.hu

részletesen kifejtem – számos vállalat szerepelt (illetve szerepel a mai napig), közülük több már nem is létezik. A tervezett beruházások helyszínei is szinte az egész országot érintik: lehetséges helyszíneként felmerült a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Monok, a Heves megyei Gyöngyösoroszi, a Komárom-Esztergom megyei Tatabánya vagy a Baranya megyei Komló is. Legutóbb Hajdú-Bihar megye legkisebb településén, Vekerden tervezték megépíteni a feldolgozót.

A hulladék akkumulátorok ügye több éve kutatási témáim közé tartozik, hét-nyolc éve foglalkozom ezzel a témakörrel. A Monokra tervezett feldolgozó üzemről 1998/1999-ben részletes esettanulmányt készítettem (Szántó, 1999). Most annyiban térek el eddigi kutatásaimtól, hogy folyamatában próbálom megragadni a hulladék akkumulátor feldolgozók ügyét és nem egyetlen esetet kívánok elemezni. A történeti elemzés lehetőséget teremt arra, hogy megértsük, a nyolcvanas-kilencvenes évek Magyarországon milyen tényezők befolyásolják leginkább a környezeti konfliktusokat, és melyek gátolják azok eredményes lezárását.

A tanulmány során az elmúlt közel húsz év történéseit több forrásból idézem fel. Javarást korabeli sajtóhírekre támaszkodom, de a monoki és a vekerdi beruházás kapcsán az egyes résztvevőkkel személyesen is volt alkalmam megismerkedni és beszélgetni, így az adott helyen az interjúkból nyert információkat is beépítem elemzésembe. Ezzel a módszerrel valószínűleg nem ismerhető meg az akkumulátor feldolgozók teljes története (úgy gondolom, az összes nézőpontot a maga teljességében bajosan ismerhetnék meg), de bizonyos tendenciákat már így is felfedezhetünk.

Gondolatmenetem középpontjában a környezeti konfliktusok és a háttérben megbúvó kockázatpercepciók, felfogások állnak. Úgy vélem ugyanis (és ebben a tanulmányban is emellett kívánok érvelni), a környezeti konfliktusok egyik legfontosabb oka, hogy az egyes résztvevők eltérően ítélik meg a beruházásokkal kapcsolatos környezeti és egyéb kockázatokat. Erre az alapvető szembenállásra rakódik rá a magyarországi intézményi háttér megannyi visszásága, amely bénítja az amúgy ellentétes érdekekből, értékekből fakadó konfliktusok feloldását.

Az akkumulátor feldolgozás technikai kérdései

Bár tanulmányom elsősorban a hulladék akkumulátor feldolgozók körüli társadalmi konfliktusok kialakulásáról és az azok megoldására tett kísérletekről szól, röviden érdemes vázolni, melyek azok a technológiai kérdések, amelyek ezeknek a konfliktusoknak a keresztjében állnak. Az akkumulátorok viszonylag rövid élettartamuk után

fokozottan veszélyesek a környezetre. Feldolgozásuk ólomkohókban történik, ahol törés, zúzás, különböző kohászati eljárások és más munkafolyamatok során jutnak a hulladék akkumulátorokból nyerhető legfontosabb alapanyaghoz, az ólomhoz. A kinyert ólmot és ötvözetét leggyakrabban új akkumulátorok gyártásánál használják fel. A feldolgozás másik terméke a nátriumsulfát (ezt az ólomiszap kéntelenítésével kapják) és a polipropilén. Előbbit az üvegiparban és mosóporok gyártásánál hasznosítják, utóbbiból granulátumot készítenek, és új akkumulátorok műanyag házát, valamint gépjárművek műanyag alkatrészeit gyártják belőle (Schmidtka, 2004).

A feldolgozás legnagyobb környezeti kockázatát az üzem környékén szálló porban levő ólomvegyületek jelentik, de a műveletek során jelentős mennyiségű nitrogén-dioxid, kén-dioxid és klór is keletkezik, amelyek a környezetbe jutva súlyosan szennyeznek. Az ólom emberi szervezetre gyakorolt hatásának kimutatása bonyolult, káros hatását ugyanis hosszú távon fejt ki. A szervezetben az ólom folyamatos felhalmozódásra képes, és csak egy bizonyos szint elérése után jelennek meg káros hatásai, amelyek rendkívül súlyosak és áttételesek lehetnek (megtámadhatja a vesét, a májat, a reproduktív és a vérképző rendszert, károsan befolyásolja a sejtekben lejátszódó élettani folyamatokat és az agyi működést) (Kindler–Kerekes, 1997).

Telepítési döntéseket övező konfliktusok – eltérő megközelítések

A telepítési döntések szakirodalma nem egységes azt illetően, hogy mely tényezők váltják ki a döntéseket övező társadalmi konfliktusokat. A *pszichológiai megközelítés* elsősorban azt hangsúlyozza, hogy a konfliktusok azért alakulnak ki, mert a helyi érintettek kockázatészlelése nagymértékben eltér a beruházó szemléletétől (Slovic et al., 1982; Slovic, 1987). A beruházók általában szakértők cégük tevékenységét illetően, tisztában vannak az alkalmazott technológiákkal, azok környezeti hatásával. A helyi érintettek ugyanakkor a vállalat tevékenységét illetően laikusok, nem ismerik részletesen a vállalat működését és azt a technológiát, amellyel a kérdéses üzem dolgozik. Különböző pszichológiai kutatások kimutatták, hogy a szakértők és a laikusok kockázatészlelése alapjaiban tér el egymástól, az előbbi a kockázatokat technikai mérőszámnak tekinti – a bekövetkezési valószínűségek és a káros hatások eredőjének –, utóbbi csoport a kockázatokat más dimenziók (például azok ismertsége vagy félelmetessége alapján) értékeli. A konfliktust elsősorban a kockázat eltérő percepciója okozza. Az ok tehát az, hogy a kockázatforrásokat a felek eltérően értékelik, nem pedig maga a tény-

leges kockázat. A pszichológiai megközelítés hangsúlyozza, hogy mindkét fél kockázatpercepciója érvényes lehet, egyik sem előrébb való a másiknál (Vári, 2002).

A *közgazdasági megközelítés* ezzel szemben azt veti fel, hogy a telepítések negatív hatásait vagy kockázatait a beruházók különböző kompenzációs csomagok kialakításával ellentételezhetik (Kunreuther, 1986). Ezzel a telepítők elismerik, hogy a szóban forgó beruházásnak ténylegesen lehetnek káros következményei, azonban, a neoklasszikus közgazdasági elméletnek megfelelően, ezek a negatív következmények ellentételezhetők (Kunreuther–Easterling, 1996). A megközelítés szerint a konfliktusok azért alakulnak ki, mert a beruházók figyelmetlenek voltak vagy esetleg egyáltalán nem gondolkodtak el azon, hogy a hátrányosan érintett csoportokat milyen módon kompenzálják. Sokszor azt feltételezik, hogy a telepítéssel járó előnyök (növekvő foglalkoztatás és adóbevételek) önmagukban megfelelő ellentételezést jelentenek, és nem hajlandóak mérlegelni másfajta kompenzációk alkalmazását. Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy a túlzott mértékű kompenzációt az érintettek megvesztegetésnek ítélik, amely nemhogy erősítené, hanem még gyengíteni is fogja az együttműködési hajlandóságot (Frey et al., 1996; Groothuis–Miller, 1997).

A *morálfilozófiai megközelítés* a telepítési döntésekre jellemző igazságtalanságokban látja a konfliktusok fő forrását. A megközelítés szószólói szerint csak elvétve találunk olyan telepítési döntéseket, ahol méltányos, fair módon hajtották volna végre ezeket a döntéseket. Legtöbbször nem kéri ki a közvetlen érintettek véleményét, és nem is vonják be a feleket a döntések kialakításába, ami érthető elégedetlenséget válthat ki belőlük, akik úgy érzik, a fejük felett döntöttek (Kuhn–Ballard, 1998). A megközelítés hívei azt is kiemelik, hogy gyakran nemcsak a telepítés folyamata méltánytalan, hanem a haszonelvű közgazdasági logikának köszönhetően éppen azoknak kell elviselniük a legnagyobb terheket és kockázatokat, akiket egyébként is számos negatív hatás súlyt. A beruházók gyakran azért telepítenek bizonyos térségekbe környezeti szempontból kockázatos létesítményeket, mert úgy gondolják, a hátrányos helyzetű lakosok még a várható káros hatások dacára is üdvözölni fogják az új fejlesztéseket, mondván, azok új munkahelyeket teremtenek, és nagyobb adóbevételeket generálnak (Hunold–Young, 1998). A beruházók gyakran nem veszik figyelembe, hogy ezáltal az egyébként is hátrányos helyzetű régió még kedvezőtlenebb adottságokkal fog bírni, a jobb anyagi helyzetben levő lakosok elköltöznek, és a helyzet regionális szinten tovább romlik.

A *szociológiai megközelítés* a telepítési döntések kudarcainak fő okát a társadalmi intézményrendszerekben, a kulturális különbségekben, vagy éppen a politikai folyamatok kedvezőtlen alakulásában látja (Freudenburg, 2004). Abból indul ugyanis ki, hogy különböző társadalmak eltérően vélekednek különböző kockázati tényezőkről. Ezek a kockázatok az emberek számára ugyanis nemcsak valószínűségeket és káros határértékeket jelentenek, hanem társas konstrukciókat is. Másképpen – vallják e megközelítés szószólói – nehezen lenne magyarázható, hogy például az atomenergetikai létesítmények elfogadottsága Magyarországon a legnagyobb az Európai Unión belül, míg a vele szomszédos Ausztriában a legalacsonyabb (az országok közötti kulturális és intézményi különbségek kockázátészlelésre gyakorolt hatásáról lásd részletesen Aldrich, 2005). A kockázat észlelése társadalmilag meghatározott, amelyet a beruházóknak figyelembe kell venniük, igaz, ezeket a társadalmi folyamatokat csak nehezen befolyásolhatják.

A *kommunikációs megközelítés* a telepítési döntéseket övező kommunikációs problémákra hívja fel a figyelmet. Az előbbi négy elméleti jellegű megközelítéssel szemben a kommunikációs modellek gyakorlatias módon igyekeznek feltárni, hogy milyen kockázatkommunikációs megoldásokkal lehet sikeres telepítési döntéseket hozni. A megközelítés szerint elsősorban a hatékony kockázatkommunikáció hiánya vezet a telepítési döntések kudarcaihoz: a beruházók a gyakorlatban nem aknázzák ki az előző négy megközelítés által feltárt összefüggések tanulságait: rendre a *top-down* (fölről lefelé) irányultságú, elsősorban szakértői véleményekre építő kommunikációs kampányokra építenek, a helyi közösségeket legjobb esetben is csak tájékoztatják arról, hogy mit készülnek tenni. A kockázatkommunikáció általában elsődleges feladatának a bizalom és a hitelesség megteremtését tekinti. Peters és szerzőtársai (1997) empirikus kutatásukra támaszkodva arra jutottak, hogy az iparnak a lehető legnagyobb mértékű törődést és igyekezetet kell mutatnia a kockázati tényezők kezelésekor ahhoz, hogy a bizalmat és hitelességet kialakítsa. A törődés és az igyekezet az érintettek számára fontosabbnak tűnik, mint a tudás és a szakértelem, vagy talán kissé meglepő módon, mint a nyitottság és az őszinteség.

Gyöngyösroszi és Apc

A hulladék akkumulátor feldolgozók története 1985-ben kezdődött, amikor a Marjai József miniszterelnök-helyettes vezette gazdasági bizottság döntését követően az egykori Állami Fejlesztési Intézet mintegy hatszázmillió forintos állami alapjuttatást adott az Országos Érc- és Ásványbányáknak, hogy használt akkumulátor feldolgozó

üzemet létesítsen Gyöngyösoroszin a (már bezárt) bánya közelében.¹ A beruházás a lakossági tiltakozások miatt nem valósult meg. A tiltakozások hátterében több érv húzódott meg. Az egyik a belső és (majd azok állítólagos eltávolítása után) a külső szakértők kritikája a tervezett technológiával szemben. A technológiát meglehetősen nagy titok övezte, így annak véleményezésére nem is nagyon kerülhetett sor; mindenesetre kiderült, hogy egy viszonylag elavult technológia üzembe helyezésére kerülne sor Gyöngyösoroszin. A kritikák másik nagyobb vonulata elsősorban a beruházás gazdaságosságát vitatta. Sokak szerint ugyanis a kalkulációkból kifejtették egy (akkori áron) több százmillió forintos lerakó értékét, amely költségek bevonása valószínűleg a tervezett beruházás gazdaságtalanságát igazolta volna.² (A hulladék akkumulátor feldolgozó gazdasági haszna az akkumulátorokból kinyerhető ólomból, illetve annak értékesítéséből jelentkezik. A hasznok kiszámítása igen nehézkes, egyrészt az ólom világpiaci árának nagyfokú ingadozása, másrészt a begyűjthető akkumulátorok számának bizonytalansága miatt.)

A lakosság tiltakozását azonban nem a fenti technológiai vagy gazdasági érvek hangoztatása kísérte, sokkal inkább az Országos Érc- és Ásványbányák (OÉÁ) korábbi tevékenységéből eredő környezetszennyezés felemlgetése. A környékbeli Tóka-patak nehézfém szennyezettségét, különösen magas ólomszennyezettségét elsősorban (minden bizonnyal nem alaptalanul) az OÉÁ tevékenységének tulajdonították, így az új beruházás terveit legfőképpen további nehézfém szennyezés előjeleként érzékelték. A község és a tágabb környezet egészségi állapotáról egyre több negatív statisztika, illetve konkrét eset látott napvilágot, amely teljesen az Ásványbányák ellen fordította a lakosságot (ezeket a statisztikákat a későbbi tervezett beruházások során ismét felemlgették).³ Az akkori polgármester szerint a település hetven százaléka ellenezte a feldolgozó megépítését.

Jól látható, hogy a konfliktus mögött nem a beruházás ún. objektív kockázata állt. Azt a tiltakozó lakosok jórészt meg sem ismerhették, illetve még a technikai ismeretek birtokában sem valószínű, hogy fel tudták volna becsülni a várható károkat, illetve azok bekövetkezési valószínűségét. A kockázat percepcióját sokkal inkább a múltbeli események befolyásolták, és az ebből fakadó bizalom hiánya. A bányatársaság korábbi tevékenysége olyan környezet-

¹ Szabó Gábor: *Negatív töltés*; HVG, 1997. november 1.

² Bódi Dezső: *Nyílt levél HAF-ügyben Apc polgármesterének*; Heves Megyei Nap, 1995. november 20.

³ Doros Judit: *Nehézfém Gyöngyösorosziban*; Népszabadság, 1998. augusztus 6.

szennyezéssel járt együtt, amelynek hatásai még jóval a szennyezés után is fellelhetők voltak, így az OÉÁ korábbi működése nem nyújtott kedvező alapot arra, hogy a lakosságot meggyőzzék, a létesítendő üzem nem lesz veszélyes a környék lakóira és a természeti környezetre. A lakosság úgy érezte (és ezzel egyetértettek az őket támogató külső szakértők is), hogy a terület már nem viselt volna el további környezetterhelést, az ugyanis elért egy kritikus tömeget.

A kockázat szakirodalmában gyakran hangzik el a megállapítás, mely szerint a társadalom, amennyiben korábban már elfogadott egy kockázati szintet, azt vélhetően a későbbiek során is el fogja fogadni.⁴ Ezt a tételt a hazai szakirodalomban a korábbi szocialista iparvárosok kapcsán is szokás felemlíteni: azokban a városokban, ahol már korábban megtelepedett valamilyen környezetet terhelő vállalat, illetve üzem, a lakosság valószínűleg az újabb környezet-szennyezést is el fogja fogadni (Szirmai, 1992). Ennek némiképpen ellentmondanak a gyöngyösorszi eset tanulságai. A korábbi bánya jelenléte nemhogy erősítette volna az OÉÁ pozícióit, hanem jelentősen gyengítette azt: a múltbéli rossz tapasztalatok nem növelték az elfogadható kockázat szintjét.

Miután az OÉÁ felhagyott azzal a tervével, hogy használt akkumulátor feldolgozót építsen Gyöngyösorszin, új helyszín után kellett néznie. 1989-ben a választás az eredeti tervektől nem túl messze elhelyezkedő, szintén heves megyei Petőfibányára esett. Az ellenállás, ha lehet, még nagyobb volt, mint Gyöngyösorszin, azonban egyre inkább felerősödtek a gazdasági ellenérvek, nevezetesen, hogy a hibás kalkulációnak köszönhetőek azok a gazdasági mutatók, amelyek a feldolgozó jövőbeli gazdagosságát ígérik. A technológiát illetően a titkolózó stratégia megmaradt, az érintettek továbbra sem ismerhették meg részletesen a hulladék akkumulátorok bontását célzó technológiát. A titkolózás tovább erősítette a tiltakozókban a hitet, hogy igen kétes technológiáról lehet szó (B. András, 1995).

A heves ellenállásnak köszönhetően a beruházó a szomszédos Apcon kezdett lehetséges helyszín után kutakodni. Az egykori Qualitál Öntöde egyik üresen álló csarnokában tervezte kialakítani a használt akku feldolgozó üzemet az immár HAF Rt. néven jelentkező vállalat. 1994-ben ugyanis az Országos Érc- és Ásványbányákat önálló cégekre bontották és privatizálták. Az új vállalat a Hulladék Akkumulátor Feldolgozó Rt. (HAF) nevet kapta, amely így magyar magánszemélyek birtokába került. Az apci tervekkel kap-

⁴ Ez az ún. bootstrapping, mely a kockázat elfogadhatóságát a meglévő veszélyek extrapolálásával értékeli (Vári, 2002, 453. o.).

csolatban új helyzet állt elő: a történet során először a befogadó település is a beruházás mellé állt. Gémes Gábor polgármester a HAF Rt. tervei mellett foglalt állást, és a Közép-Dunavölgyi Környezetvédelmi Felügyelőség is áldását adta az üzem felépítésére (illetve a Qualitál csarnok megfelelő átalakítására).

Apc abban az értelemben is új színezetet vitt a feldolgozók történetébe, hogy a településen tervezett beruházással kapcsolatban már környezeti hatástanulmány is készült, így a tervezett technológia végre a nyilvánosság (és főképpen a külső szakértők) számára is ismertté vált. A lakossági tiltakozások azonban továbbra sem maradtak el, de most a zagyvaszántóiak protestáltak az épülő feldolgozó ellen. Zagyvaszántó szomszédos település Apccal, és bár közigazgatásilag a tervezett üzem Apchoz tartozott, helyileg Zagyvaszántó határában terült el. A zagyvaszántóiakhoz később csatlakozott a környékbeli települések lakossága is (így például Lőrinc, Selyp és Hatvan). A tiltakozások középpontjában továbbra is megmaradt a gazdasági problémák felemlegetése, és a hatástanulmány elkészítése után a technológia árnyaltabb kritikája is felszínre került. A technológiával szembeni bíráló alapja leginkább annak elavultsága volt. Bár valószínűleg megfelelt a jogszabályi előírásoknak (ezért is kaphatta meg a Felügyelőség engedélyét), a majdnem egy évtizede porosodó gépsorok már egyáltalán nem tartoztak az elérhető legjobb technológiák közé.⁵

A múlt – igaz, más formában, mint Gyöngyösoroszin, de – Apcon, illetve Zagyvaszántón is kísértett. A korábbi Qualitál üzem működése (amelynek csarnokában kívánták megépíteni a használt akkumulátor feldolgozót), illetve annak elődjének, a vasötvözetet gyártó Fémtermia Vállalatnak a múltja bizalmatlansággal töltötte el a helyi lakosokat, akik félték, egy újabb szennyező üzem létesül a környéken. A helyzetet az is súlyosbította, hogy a térségben már korábban is meglehetősen nagyszámú szennyező volt jelen, mint például a lőrinci erőmű, az ugyanott lévő hulladéktelep vagy a zagyvaszántói azbesztgyártó Eternit cég. A jobbra hatalmi úton, még az előző rendszerben felépült üzemek, lerakók többnyire csak rombolták a környék természeti környezetét. Egy újabb veszélyesnek tartott üzem megjelenése csak ezt a folyamatot erősítette volna fel.

Láthatjuk tehát, hogy bár történtek előrelépések a környezeti konfliktus rendezésének ügyében, számos korábbi probléma a felszínen maradt, és még újabbak is előkerültek. A technológia nyilvánosságra hozatala egyfelől pozitív lépésként értékelhető, hiszen

⁵ Tompa Z. Mihály: *Zagyvaszántón megbukott az apci HAF*; Heves Megyei Nap, 1997. április 25.

vége valós adatokat lehetett mérlegelni, elemezni és ezek alapján a kockázatokat számolni. Másfelől ugyanakkor a kapott eredmények nem voltak megnyugtatók, és bár a beruházó cég többször hangoztatta a technológia megfelelő voltát, számos szakember bírálta azt. A település kiválasztása ugyanakkor most sem volt szerencsés. Egyrészt az a tény, hogy a tervezett üzem Zagyvaszántóhoz lett volna közel, azt követelte volna meg, hogy a HAF képviselői a zagyvaszántóiakat fokozottabban vonják be az egyeztetésekbe, hiszen ennek hiányában a lakosok joggal érezhetik azt, hogy a fejük felett, nélkülük döntenek. Azt is figyelembe kellett volna venni a helyszín kiválasztásánál, hogy a helyi lakosságnak már így is meglehetősen nagy környezetterhelést kellett elviselnie, és valószínűleg nem fogadnak szívesen egy veszélyesnek tűnő üzemet. Végül azt sem felejthetjük el, hogy a beruházók, tekintettel „előéletükre”, a gyöngyöSOROSZI esetre, eleve hátrányban voltak: a lakosság előtt nyilvánvaló volt, hogy miért és hogyan utasították el a Mátra másik végében a kritikus üzemet.

A gyöngyöSOROSZI és az apci esetet – véleményem szerint – elsősorban a morálfilozófiai megközelítéssel magyarázhatjuk. A HAF az egyébként is szennyezett régióban olyan beruházást kívánt megvalósítani, amely valószínűleg tovább rontotta volna a helyiek életminőségét és a természeti környezet állapotát. A telepítés még igazságtalanabbá tette volna a kockázatok elosztását. Emellett érdemes vizsgálni az esettel kapcsolatban a társadalmi környezetet, illetve annak változását is. A tervek kialakítása, illetve annak ráerőltetése a lakosságra még a szocialista rendszer „jól bevált” utasításos rendszerében történt, a helyi közösségnek nemigen volt beleszólása a tervezet elkészítésébe. A nyolcvanas évek végére a helyzet jelentősen megváltozott. A bős-nagymarosi vízlépcső körüli viták fellángolása helyzetbe hozta az akkumulátor feldolgozó ellen tiltakozókat, és bár a sajtó gyakran a fejlődés kerékkötőinek állította be őket, tiltakozásuk, harcuk sikeres volt, és a beruházók végül úgy döntöttek, más helyszínt keresnek a tervek megvalósításához.

Monok

A kilencvenes évek második felében új szereplő jelent meg a színen, a legnagyobb magyarországi akkumulátorgyár, a Perion Rt. is lehetőséget látott a használt akkumulátorok feldolgozásában. A kinyerhető ólom értékes alapanyagot jelentett volna, a beruházásra szánt hatszázmillió forintos állami alapjuttatás pedig jelentős induló tőkét. A Perion felhagyva elődje heves megyei helyszíneivel, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található Monokon szerette volna megépíteni használt akku feldolgozó üzemét. A 1996-os pályázaton

mindkét vállalat – a HAF és a Perion is – indult a hatszázmillió támogatásért, de pályázataikat elutasították. Egy évre rá azonban a Perion már nyertesként gondolkodhatott terve megvalósításán.

Monok, a tokaji borvidék kapujában fekvő kis település, ez idáig leginkább arról volt híres, hogy az egyik legnagyobb magyar történelmi személyiség, Kossuth Lajos itt született. 1997-től kezdődően a Perion beruházás kapcsán a helység a közérdeklődés keresttüzébe került, a feldolgozó üzem körüli konfliktus a rendszerváltozás utáni Magyarország egyik legnagyobb méretű környezeti konfliktusává dagadt.

A HAF stratégiájához képest a telephelyválasztás mindenképpen újszerű volt: Monokon, illetve annak környezetében nem nagyon találunk ipari létesítményeket. Bár a közeli Szerencsen vannak gyárak, üzemek, a térségre elsősorban a mezőgazdálkodás jellemző, azon belül is kiemelt fontosságú a bortermesztés. A tokaji borvidéket Európa legismertebb borvidékei között tartják számon, a tokaji borok méltán világhírűek, szinte minden évben díjakat hoznak el rangos nemzetközi megmérettetésekről. Valószínűleg nem túlzás azt állítani, hogy a tokaji borok a magyar borászat zászlóshajói és megszemélyesítői a külföld számára. Tulajdonképpen ez jelentette a legnagyobb konfliktusforrást a monoki feldolgozó esetében. A helyi borosgazdák ugyanis hevesen ellenezték, hogy a térségben veszélyes üzem telepedjen meg.

Miként Apcon, úgy Monokon is támogatta a lakosság a beruházást. A települési véleménynek a viták során a monoki polgármester adott hangot. A falubeliek, illetve az önkormányzat elsősorban azért támogatta a tervezett beruházást, mert a településen a munkanélküliség elérte az ötven százalékot, és a Perion tervei számottevően csökkentették volna ezt az értéket. A több száz embernek munkát adó feldolgozót a későbbiekben bővíteni is kívánták, így az évek során ötszázra emelkedett volna az új munkahelyek száma. A telephelyválasztást a Perion azzal magyarázta, hogy a faluban (illetve annak külterületén) korábban rendelkezett azzal az ingatlannal, amelyre az üzemet tervezte.

A Perion szakítva elődje titkolózó politikájával a tervezett technológiát ismertté tette, illetve a tervezett beruházásról környezeti hatástanulmány is készült. Az Észak-magyarországi Környezetvédelmi Felügyelőség ennek alapján meg is adta az engedélyt a használt akkumulátor feldolgozó megépítésére. Az üzem azonban, miképpen az előző helyszíneken, Monokon sem épülhetett meg. A tokaji borosgazdák többször tiltakoztak a tervezett létesítmény ellen, mondván, jelentősen rontaná a tokaji bor hírnevét, imázsát. Azt állították, hogy már annak hírére is drasztikusan esne a tokaji borok forgalma,

hogy Tokaj szomszédságában veszélyes üzem épül.⁶ Ez az érvelés tehát nem a tényleges kibocsátási értékeket és a technológia igényességét vitatta, hanem már pusztán a veszélyesnek tartott üzem létesítésében is kockázatot látott. Az Észak-magyarországi Felügyelőség azonban nem vette figyelembe a gazdák ellenvetéseit, mondván, nem tekinthetők ügyfeleknek, hiszen a termőterületek 20–30 kilométerre helyezkednek el a monoki telephelytől, a zárt láncú technológia közvetlen hatása viszont csak néhány száz méteres körzetben érzékelhető. A borosgazdák, illetve érdekképviselőjük fellebbezett a határozat ellen, és a bíróság nekik adott igazat, így immáron ügyfélként tiltakozhattak a Felügyelőség határozata ellen. A felettes szerv – a Környezetvédelmi Főfelügyelőség – ezek alapján új eljárás lefolytatására kötelezte a Periont, azzal az indoklással, hogy az eredeti hatástanulmányukban nem vették figyelembe a tervezett beruházás gazdasági-társadalmi hatásait.

Bár leghevesebben a borosok tiltakoztak az új létesítmény ellen (nagyszabású tiltakozó felvonulást rendeztek, amelyen több tízezer ember vett részt⁷), zöld szervezetek – köztük például a Levegő Munkacsoport – és egyéb civil szervezetek is tiltakozásuknak adtak hangot. Ezek a szervezetek legtöbbször azzal érveltek, hogy az új beruházás idegen attól a térségtől, ahová tervezték. Az agrárrégió (az iparon belül is leginkább az élelmiszeripar jelentős a térségben) iparosítása, szerintük, kedvezőtlen folyamatokat indíthat el, amelynek leginkább a környék természeti értékei (egyébként kedvelt kirándulóhelyek) és a helyi lakosság szenvedné kárát.⁸ Bár ezeket az aggodalmakat a Perion számtalanszor cáfolta, végig megmaradtak a tiltakozók érvei között. Hasonlóképpen érzékelhetők voltak (bár korántsem olyan erőteljesen, mint annak idején a gyöngyösorszi vagy az apci tervek esetén) a technológiai kritikák, amelyek a gyár által favorizált ún. plazmaégetési technológiát sem látták elfogadhatónak. Többen úgy érveltek, hogy zárt láncúnak kikiáltott technológia nem létezik, és az ólomszennyezés veszélye minden körülmények között fennáll.⁹

Végül meg kell említenünk, hogy a feleknek egy viszonylag újszerű hatással is meg kellett ismerkedniük. Az eset az országos politikába is begyűrűzött, a feleket különböző politikai pártok támogatták, ami újdonságnak számított a hazai környezeti konfliktusok gyakorlatában. Bár a korábbi esetek (így például a gyöngyösorszi

⁶ *Lesz-e Monokon akkumulátorfeldolgozó?*; Népszabadság, 1998. július 15.

⁷ Haefler András: *Ólomnehéz tokaji borok*; Napi Magyarország, 1998. február 10.

⁸ Bobkó Géza: *Csernobilt is biztonságosnak hittük...*; Szerencsi Hírek, 1998. január 30.

⁹ Lakárdy Albert: *A természet az égre kiált!*; Szerencsi Hírek, 1998. január 16.

beruházás) is teret kaptak a nagypolitikában, ezeknek a megjelenéseknek a jelentősége össze sem hasonlítható a monoki esetnél tapasztaltakkal. Vezető politikusok ítélték el, illetve támogatták a beruházás tervét, hozzászólásaik minden bizonnyal végül is befolyásolták az eset kimenetelét.

A monoki esetet több – az elméleti bevezetőben bemutatott – megközelítés nézőpontjából is értelmezhetjük. A közgazdasági megközelítés szerint a konfliktust az válthatja ki, ha az érintettek úgy érzik, a beruházással többet veszítenek, mint nyernek, azaz a kompenzációs csomagok nem kárpótolják őket megfelelően a hátrányokért. A monoki lakosok támogatták az új üzemet, hiszen bőséges ellentételezést reméltek a Periontól munkahelyek és adóbevételek formájában. A borosgazdák ugyanakkor jövőbeli gazdasági veszteségeiket nem látták kompenzálnak. Mindemellett tetten érhetők a pszichológiai közelítés jelei is az adott eset kapcsán. A Perion gyakran hangsúlyozta, hogy a legkorszerűbb plazma technológiával kívánja feldolgozni a használt akkumulátorokat. Az eljárás a laikusok számára meglehetősen bonyolult, és a beruházók sem igen törekedtek arra, hogy részletesen elmagyarázzák a helyiek számára. A vállalati mérnökök, a helyi gazdálkodók és lakosok számára a kockázatot teljesen más jelentette, kockázatészlelésük alapvetően tért el. A szakértők számára az alkalmazni tervezett eljárás határértékeken belül működő technológiát jelentett, a laikusoknak ködös technikai hókuszpókuszt, amelyet csak a mérnökök értenek.

Leginkább azonban – úgy vélem – a szociológiai megközelítés mentén vizsgálhatjuk az esetet. A monoki eset a gyöngyösoroszi és apci történések után új tanulságokkal szolgált. Míg a HAF-fal kapcsolatban a bizalmat tartom a konfliktusok egyik kulcskérdésének, látnunk kell, hogy a Perion esete tágabb összefüggésben értelmezhető. A heves megyei helyszíneken a konfliktus elsősorban regionális szinten zajlott, míg – bár Monokon is erős volt a regionális jelleg – a Perion-féle tervek országos szinten is megméretődtek. „*A tokaji borok kérdése az ország ügye*” – hangzott el gyakran a tiltakozók részéről, mondván, a tokaji borok presztízse az egész magyarországi bortermelésre is hatással lehet. Hasonlóan fontos momentumnak érzem azt is, hogy a monoki eset a több éves huzavona során jelentősen átpolitizálódott, és a felek nagyon gyakran – még ha önkéntelenül is – politikai játszmák áldozatává váltak. A korabeli újságcikkeket elemezve látható, hogy a monoki akkumulátor feldolgozó esetében már alig-alig jelentek meg a HAF tervezett beruházásainál még felmerülő technikai szempontok, sokkal inkább a vélt vagy valós gazdasági érdekek és nem utolsósorban az értékkülönbségek játszották a főszerepet. Az eset megítélését annyira befolyá-

solták az országos politikai folyamatok – a közelgő parlamenti választások kampányában a tematika része lett –, hogy a felek végül teljesen más síkon vitatkoztak a feldolgozó szükségességéről, mint a korábbi esetekben.

Azt is el kell ismernünk, hogy a Perion új telephely választási stratégiája, mely szerint nem valamilyen ipari körzetben építkezik, nem járt sikerrel, a beruházási tervek megbuktak. Később a társaság még próbálkozott ilyen jellegű létesítmény telepítésével Aszaló és Alsóvadász térségében, de ezeket a terveket igen gyorsan elvetették, és a sajtóban sem kaptak igazán visszhangot.¹⁰

Komló és Vekerd

Az eddigi utolsó sikertelen kísérlet hulladék akkumulátor feldolgozó építésére Komlón zajlott. A Perion kudarcai után ismét a HAF Rt. próbálkozott üzemtelepítéssel. Komló neve korábban is felmerült a lehetséges helyszínek között, de igazán 2000-ben került az érdeklődés keresztjébe. A monoki eset tárgyalása során említettem, hogy az 1996-os pályázatra a Perion Rt. és a HAF Rt. egyaránt jelentkezett, utóbbi a komlói tervekkel. Akkor a HAF – ellentétben vetélytársával – nem tudott mellékelni pályázatához a hatóság által elfogadott előzetes környezeti hatástanulmányt, döntően idő szűke miatt.

A komlói önkormányzat – csakúgy mint az apci vagy monoki – örömmel fogadta volna az épülő hulladék akkumulátor feldolgozót, a környék kisebb települései azonban tiltakoztak az üzem megépítése ellen. Az elsőfokú hatóság, a Dél-dunántúli Környezetvédelmi Felügyelőség a hatástanulmány ismeretében megadta az engedélyt, a térség protestáló települései (Hosszúhetény, Pécs-Vasas, Pécs-Somogy és Mánfa) azonban fellebbeztek. Újabb szakértői elemzések készültek a tervezett üzemről, de nem merült fel olyan tisztán környezetvédelmi megfontolás, amely a Felügyelőséget álláspontja megváltoztatására kényszeríthette volna. Az Országos Környezetvédelmi Felügyelőség azonban megvétózta az elsőfokú hatóság engedélyét negatív társadalmi hatásokra hivatkozva. Ennek hátterében az állt, hogy a települések képviselőtestületeiben szavazásra bocsátották a kérdést, és a négy település közül (Komló, Pécs, Hosszúhetény és Mánfa) csak Komló képviselői szavaztak igennel.¹¹

A politikai felhangok itt sem maradtak el. Kormánypárti politikusok rendre az üzem ellen foglaltak állást, a Parlament Környezetvé-

¹⁰ *Mégis Borsod-Abaúj-Zemplénben épít a Perion*; Napi Gazdaság, 1998. szeptember 2.

¹¹ Máté Balázs: *Hatósági nem az ólomkohóra*; Dunántúli Napló, 2001. május 10.

delmi Bizottságának elnöke úgy nyilatkozott: „*az egész világon nincs olyan technológia, amely ne bocsátana ki káros anyagokat, ráadásul Magyarországon az akkuk gyűjtése megoldott, így nincs szükség a bontóra*”. Utóbbi állításnak ellentmondanak ugyanakkor azok az érvek, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy egyes nemzetközi egyezmények alapján rosszallható, hogy Magyarország külföldre szállítja az akkumulátor hulladékát. A vesztesek politikai döntést véltek látni „szakmapolitikai döntés” helyett, a győztesek ugyanakkor a demokrácia győzelmeként üdvözölték a Főfelügyelet döntését.

A HAF rövidesen feladta terveit, és úgy tűnt, a két rivális cég visszavonulásával a magyarországi hulladék akkumulátor feldolgozó üggye feledésbe merül. 2003 nyarán azonban arról értesülhetett a közvélemény, hogy egy olasz-magyar beruházó csoport Vekerden, Hajdú-Bihar megyében kísérli meg ilyen üzem felépítését. A település a megye legkisebb települése. A faluban népszavazáson döntöttek arról, hogy támogatják-e az üzem felépülését. A 148 szavazásra jogosultból 113-an mentek el szavazni, és közülük 75-en igennel voksoltak a feldolgozóra. Mint arról a sajtóhírek beszámoltak, a település éves költségvetése huszonötmillió forint körül mozog, így a várható hetvenmillió forintos bevétel lehetőségeket nyújtana fejlesztésekre.¹² Látható, hogy ismét agrárjellegű térségben történik kísérlet az üzem létesítésére, igaz, nem történelmi borvidéken, és eddig nem jelentkeztek komolyabb gazdasági vagy politikai érdekcsoportok az üzemépítés megvétőzésének szándékával. A szerény népességszám és a magas munkanélküliség (csak kilenc embernek van állandó állása), úgy tűnik, hajtómotorja lesz a készülő beruházásnak.

Később a társulás olasz tagja pénzügyi okok miatt visszalépett a beruházástól, így az akkumulátor feldolgozó egyelőre nem épülhetett meg. Majd – mondhatjuk: menetrendszerűen – egyre hangsúlyosabban kezdtek tiltakozni a beruházással szemben, elsősorban a szomszédos településről, Zsákáról. 2007 novemberére négyéves procedúra után az akkumulátor hulladék feldolgozó megkapta a szükséges környezetvédelmi engedélyeket, de továbbra is a Legfelsőbb Bíróságnak kell állást foglalnia az engedélyeztetési eljárás ügyében. Elképzelhető, hogy a szomszédos település képviselőinek adnak igazat, mely szerint a feldolgozó túl közel kerülne egy ún. Natura 2000 besorolású természetvédelmi területhez; ebben az esetben nagyon is kétséges, hogy az üzem felépülhet. Ha a projekt ütemezése mégis a terveknek megfelelően halad, akkor várhatóan 2009-ben indulhat meg a termelés az üzemben.

¹² Kácsor Zsolt: *Akkumulátorüzem Vekerden*; Népszabadság, 2003. július 22.

Legfontosabb megállapítások

Az alábbiakban megkísérlem összefoglalni a legfőbb megállapításokat, amelyeket a hulladék akkumulátor feldolgozók körüli környezeti konfliktusok kapcsán tehetünk. A bevezetésben azt állítottam, hogy ezeknek a konfliktusoknak a hátterében gyakran a kockázat különböző percepciója áll, az egyes felek eltérőképpen ítélik meg a beruházáshoz kapcsolódó kockázatokat. Az esetek elemzése után levonhatjuk azt a következtetést, hogy a legtöbb esetben a helyi társadalom és a civil szervezetek zömében eltérően értelmezték a kockázat fogalmát. Bár minduntalan előkerültek tisztán technikai és gazdasági szempontok is, ezek másodlagosak voltak, és nem a főáramlatot képezték. Ezt jelzi – véleményem szerint – az is, hogy a legtöbb esetben a beruházó társaságok rendelkeztek a szükséges környezetvédelmi jóváhagyással, amely azt jelentette, hogy a tervek megfelelnek a környezetvédelmi jogszabályoknak; vagyis nem lépnek túl olyan határértékeket, amelyek fenyegetőek lennének a természeti környezetre és természetesen a helyi lakosságra nézve. Az apci, a monoki és a komlói beruházási javaslat egyaránt bírta valamelyik regionális környezetvédelmi felügyelet jóváhagyását, és az utóbbi két esetben az Országos Főfelügyelőség vétőzta meg a terveket. Tekintettel arra, hogy az engedélyezésekben három különböző környezetvédelmi felügyelőség vállalt szerepet (a Közép-Dunavölgyi, az Észak-Magyarországi és a Dél-Dunántúli), nem állíthatjuk azt, hogy esetleg valamelyik elsőfokú hatóság szakmailag nem megalapozott döntése váltotta ki az indulatokat. Sokkal inkább arra gondolhatunk, hogy a Főfelügyelőség látókörébe tényleg olyan új szempontok kerültek, amelyek vizsgálatára a regionális felügyelőségek nem érezték magukat felhatalmazva.

Ismert tény, hogy az emberek többnyire nem szeretik, ha szomszédságukban, szűkebb környezetükben valamilyen veszélyes üzem épül. Ez az ún. NIMBY jelenség (Not In My Backyard – Ne az én kertembe!). Noha a társadalom tagjai elismerik, hogy bizonyos veszélyes üzemeknek, erőműveknek, egyéb veszélyes műveknek meg kell épülniük egy országban, legtöbbjük elutasítja, hogy ez a veszélyes objektum az ő szomszédságában legyen. A NIMBY jelenség kivédésére a szocialista érában leginkább azt a módszert választották, hogy a döntések előkészítésébe nem vonták be a helyi lakosságot, és hatalmi szóval határoztak az építendő veszélyes művek helyszínéről. A nyolcvanas évek végétől a helyi társadalom tárgyalási pozíciója gyökeresen megváltozott. A demokratikus változásokkal a helyi mozgalmak megerősödtek, és magabiztosan utasítottak el több beruházási tervet. A gyöngyösorszi ellenállás az első volt e

civil mozgalmak között, de azt láthattuk, hogy a komlói akku feldolgozó esetében is a demokratikus alapelvek jegyében utasították végül el a beruházás tervét (akkor három település egy ellenében leszavazta a feldolgozó ügyét). Úgy gondolom, hogy a tiltakozó akciók egymást erősítették. A protestálók gyakran hivatkoztak sikerrel valamelyik korábbi példára. Az önkormányzatiságban rejlő lehetőségek fokozott kihasználása természetesnek mondható egy olyan társadalomban, ahol korábban nemigen foglalkoztak a lakosság véleményével, megfontolásaival.

A NIMBY jelenség kivédésének másik sikeres módja, ha az érintetteket valamilyen ellentételezésben részesítik. Ez az előzőekben már vázolt közgazdasági kockázatfelfogás gyakorlati megjelenése a konfliktusmenedzsmentben. Bár az efféle kompenzációs tervek sok esetben nem kerülnek teljes egészükben nyilvánosságra (elképzelhető, hogy titkos alkuk is kötöttek a részt vevő felek között), két nyereség mindenképp adódik a befogadó település számára. Egyrészt az új üzem a helyi adók révén jelentékenyen hozzájárulhat a település költségvetéséhez (ez akár szélsőséges méreteket is ölthet kisebb falvak esetében). Másrészt a megismert helyszínek mindegyike magas munkanélküliséggel küszködött és a beruházás számottevően javíthatta volna a helyi munkaerőpiac helyzetét. Úgy tűnik, ezek a kompenzációs formák (és ezeken kívül más, nem ismert megállapodások) meggyőzték azokat a településeket, akiket az akkumulátor feldolgozó tervével megkerestek. Apc, Monok, Komló vagy legutóbb Vekerd is rábólintott a tervekre, és ha a helyieken múlik, az üzemek felépülhetnek volna. (Gyöngyösoroszi ebben a tekintetben kilóg a sorból, de mint említettem, a településen az Ércbányák korábbi működése nagyon rossz ajánlólevélnek számított.) A környező települések viszont jóformán alig részesültek a fent említett kompenzációból, így ezek a falvak és városok nemel voksoltak egy új üzem tervére. Ez a jelenség végigkíséri az akkumulátor feldolgozók történetét, így mindenképpen érdemes vele kiemelten foglalkoznunk.

A környező települések érdekét, szerepét mindegyik beruházó elhanyagolta. Valószínűleg úgy gondolták, elegendő meggyőzni a befogadó település lakosait, illetve önkormányzatát, ezzel terveik szabad utat kapnak. A legnagyobb ellenállók – talán kissé meglepő módon – a környező települések voltak, melyek minden bizonnyal kevésnek érezték a felajánlott ellentételezést. Ők egyértelműen el- esnek azoktól a helyi adóktól (itt elsősorban az iparüzési adóra gondolok), amelyek csak a befogadót illetik meg, és az is valószínűsíthető, hogy egy ilyen beruházás előbb a befogadó település munkaerő feleslegét szívja fel. A környékbeli települések kompen-

zációja tehát mindenképpen szegényesebbnek tűnik a fogadó településéhez képest, és erre a beruházók sem voltak tekintettel. A gyakorlati hátrányokhoz pedig minden bizonnyal társul egy negatív érzet is, mely szerint *„nekünk is ugyanazokat a káros hatásokat el kell majd viselnünk, mint a befogadóknak, mi mégsem nyerünk az egészen semmit”*. Ez az érzet a kockázat mértékét pszichológiailag felerősítheti, a sértődöttség, az irigység a kockázatok észlelését lényegesen eltéríthetik negatív irányba. Az eset jól példázza a méltányos és a méltánytalan kockázat fogalmát. Méltányosnak nevezünk egy kockázatot, ha a kockázatok elszenvedői részesülnek a kockázatos tevékenység előnyeiből, míg méltánytalan a kockázat, ha a kockázatviselők nem élvezik az előnyöket (Kindler–Kerekes, 1997). A legnagyobb probléma, hogy amíg az első csoport tagjai (a méltányos kockázat elviselői) szabadon dönthetnek arról, hogy elfogadják-e a beruházás teremtette kockázatot, addig a második csoport nem rendelkezik ezzel a lehetőséggel.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a helyszín kiválasztásának problémáját sem. A beruházók egyik legnagyobb hibája az volt, hogy nem tudatosan keresték a megfelelő lokációt. Az ismert információk alapján úgy tűnik, döntéseiket szinte kizárólag az befolyásolta, hol rendelkeztek olyan ingatlannal, amelyet hasznosíthatnak a beruházás során. Vagyis a helyszín kiválasztásakor nem lehetett szempont, hogy a helyi lakosság hogyan fogadja majd a tervezett beruházást, vagy az, hogy mennyire illeszkedik az akkumulátor feldolgozó a térség arculatába. A helyszínt a beruházó vállalatok ugyanis adottságként kezelték. Ennek hátterében nyilvánvalóan pénzügyi megfontolások húzódnak meg, az új csarnok felépítésének költségeit meg lehet spórolni akkor, ha egy olyan telephelyen valósítják meg a beruházást, amely már egyébként is a vállalat tulajdonában van. Ez a gazdasági érvelés azonban nem igazolódott be, erre bizonyíték minden egyes eset, amelyet ismertettem.

A környező települések önkormányzatainak és érdekvédelmi szervezeteinek nagy fegyverténye volt, hogy kilendítették a konfliktusokat regionális jellegükből. Ezt a tendenciát már az apci eset kapcsán is felfedezhetjük (az ügy érdekében a nem sokkal korábban felálló új parlamentben is felszóltak), de a jelenség különösen a monoki és a komlói beruházási kísérleteknél érhető tetten. A tiltakozók sikerrel állítottak maguk mellé politikai személyiségeket (a monoki beruházás ellen az ellenzék akkori vezére, a későbbi miniszterelnök is felszólt), politikai szervezeteket. A politikusok felkarolták az adott ügyeket, igaz, vélhetően elsősorban rövidtávú politikai nyereségek reményében. Akcióik ugyanis legfőképpen a tiltakozásban

merültek ki, a megoldáskeresés során már kevésbé bizonyultak határozottnak.

Túlzás lenne természetesen politikai játszmaként tárgyalni az ismert eseteket, elemzésükkor azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a politikai tényezőket. A kilencvenes évek egyik legmeghatározóbb jelensége éppen a szakpolitikai kérdések rendkívül erős átpolitizáltsága, nem meglepő, ha a környezetvédelmi kérdések és azon belül is a környezeti konfliktusok problémája a politikai csatározások egyik színtere lett. A hulladék akkumulátor feldolgozó finanszírozási formája (a környezetvédelmi alap juttatásainak felhasználása) szintén előrevetíthette a politikai érdekek megjelenését.

Javaslatok a bizalom megszerzésére

Természetesen felmerülhet a kérdés: hogyan lehetne ezeket a problémákat megoldani, a környezeti konfliktusokat hatékonyan kezelni? Nem hiszem, hogy egyértelmű recepttel szolgálhatnánk a jövőbeli beruházó cégek és a közigazgatás döntéshozói számára arra nézve, hogy milyen módon védhetnék ki a megismert konfliktusokat. Úgy vélem azonban, hogy bizonyos alapelvek figyelembevételével számottevően csökkenthető a környezeti konfliktusok száma, illetve hevessége.

Az egyik ilyen hatékony eszköz lehet az ún. stakeholder menedzsment. Stakeholdernek (magyarul érintettnek) tekintünk minden olyan egyént vagy csoportot, aki vagy amely valamilyen követeléssel vagy joggal bírhat az adott vállalkozással szemben (Boda–Radácsi, 1996). A stakeholder menedzsment lényege, hogy a vállalat stratégiájának kialakításakor érintettjeinek érdekeit is figyelembe veszi, a döntések meghozatalakor ún. stakeholder-erőtérben gondolkodik. A megközelítést magáénak valló cégekre az is jellemző, hogy tudatosan alakítják kapcsolatukat érintettjeikkel. Esetünkben a beruházó cégeknek mindenekelőtt azonosítaniuk kellett volna érintettjeik körét, és vizsgálniuk azt, hogy a különböző csoportoknak mi áll érdekükben, illetve milyen befolyással rendelkeznek. Egy szakzerű elemzés valószínűleg már a kezdet kezdetén felfedte volna a problémás helyzeteket (így például a várható konfliktusokat a helyi borosgazdákkal Monokon, vagy a környékbeli falvak lakóival Komlón). Az erőter felrajzolása persze magában nem elegendő, a kulcs szereplők azonosítása után olyan szervezeti megoldásokat kell kialakítani a vállalatban belül és kívül, amelyek képesek arra, hogy közvetítsék a felek érdekeit, értékeit a másik felé. Fontos, hogy az érintetteket a vállalat vonja be a döntés-előkészítésbe, és a vállalat–érintett együttműködés túlmutasson a jogszabályok által előírtakon.

A vállalati vezetők mindezek mellett is érvelhetnek azzal, hogy bizonyos tényezőket egyáltalán nem vagy csak nagyon kevésé tudnak befolyásolni. Ilyen tényezők például a hazai környezetvédelem átpolitizáltsága, a történelmi örökségként kapott bizalmatlanság vagy az eltérő kockázatpercepciók. Nos, bizonyos faktorokat valóban nagyon nehéz befolyásolni, de egy ún. integrált stratégia kialakítása segíthet a cégek számára a problémák enyhítésében. Az amerikai Stanford Egyetem professzora, David Baron egyik híres cikkében (1995) azt állítja, hogy minden vállalatnak ki kell alakítania piaci és nem piaci stratégiáját ahhoz, hogy sikeresen tudjon működni az üzleti életben (ezek kombinációját nevezi integrált stratégiának). A piaci stratégiák irodalma rendkívül széleskörű, egyetemeken és főiskolákon oktatják, a nem piaci stratégiákról azonban csak igen ritkán esik szó a gazdasági oktatásban, és szakirodalma is jóval szegényesebb, noha – Baron szerint – a nem piaci stratégiák rajzolják ki a piaci stratégiák lehetséges mozgásterét, a nem piaci stratégiák ugyanis éppen olyan szituációkban hatásosak, amelyek túlmutatnak az üzleti stratégiák keretein.

A nem piaci stratégiának az akkumulátor feldolgozók esetében leginkább a bizalom megszerzésére kell irányulnia. Slovic (2000) számos olyan kezdeményezést, vállalati magatartásformát említ egyik cikkében, amelyek a céggel szembeni bizalom megteremtését szolgálhatják. Ilyenek például az átlátható, transzparens vállalati működés, az érintettekkel való folyamatos (nem csak váratlan események bekövetkezésekor történő) kapcsolattartás, részvétel a helyi közösség életében (lokális események támogatása, infrastruktúra-fejlesztés stb.), az elérhető információk nyilvánosságra hozatala, a vállalati alkalmazottak folyamatos képzése vagy a vállalat más telephelyein való környezettudatos, társadalmilag felelős vállalati működés. A Perion erőfeszítései a bizalom megszerzésére, noha az akkumulátorgyár egyértelműen törekedett rá, nem voltak elegendők. Bár budapesti központjukban környezetvédelmi akciókat kezdeményeztek, írott környezetvédelmi politikával rendelkeztek, együttműködtek különböző környezetvédelmi civil szervezetekkel, az ellenzők képviselőit külföldi tanulmányutakra vitték más hasonló üzemek meglátogatására, nem tudtak változtatni a tiltakozók attitűdjén. A tudományos felmérések azt bizonyítják, hogy a negatív események sokkal inkább befolyásolják a vállalat iránt érzett bizalom erősségét, mint a pozitívak – másképpen fogalmazva a nehezen felépített bizalmat igen könnyű lerombolni. Tekintettel a történelmi örökségre, a beruházó cégeknek szinte a nulláról indulva kell a vállalatokkal, illetve az egész iparággal szemben bizalmat ébreszteni. Ez nyilvánvalóan nem történhet egyik pillanatról a másikra, így

várhatóan még éveknek (vagy akár évtizedeknek) kell eltelniük ahhoz, hogy a bizalom helyreálljon.

A társadalmi konfliktusok rendezésének kulcsa azonban nem kizárólag a beruházó cégek kezében van. A közpolitikai döntéshozók hasonlóan felelősek a konfliktusba torkolló helyzetekért. A hazai jogrendnek és gyakorlatnak is támogatnia kellene azokat a partícipatív – a helyi társadalom részvételére építő – megoldásokat, amelyek egyes nyugat-európai országokban (például Dánia vagy Ausztria) már eredményesen működnek. A részvételi döntések esetén ugyanis a lokális tudásformák is megjelenhetnek a döntés során, olyan ismeretek épülhetnek be a döntési folyamatba, amelyek a kommunikációs megközelítésnél tárgyalt *top-down* döntéshozatali módszereknél nem nagyon kerülnek napirendre. A partícipatív technikák alkalmazásával a beruházóknak el kell ismerniük, hogy a helyi társadalom ismeretei, tudása – a saját szakmai érvrendszerükhöz hasonlóan – érvényes, és nem csak laikus „hözöngés”, ahogy sokszor megjelenik a beruházók érvelésében. Ezzel olyan közös tanulási folyamat indulhat meg, amelyből mindkét (vagy még több) fél profitálhat. A helyiek bevonására építő döntéshozatal másik nagy előnye, hogy várhatóan a döntések későbbi támogatottsága is nagyobb mértékű lesz, ha abban minden érintett részt vesz (vö. a kockázatok morálfilozófiai megközelítésében felvetett problémákkal). Vári Anna és Joanne Caddy (1999) könyvükben részletesen elemzik az M0-s budapesti körgyűrű építése körül kialakult konfliktusokat a beruházók és a helyi lakosság között. Arra a következtetésre jutnak, hogy azoknál a szakaszoknál, ahol törekedtek az érintettekkel való együttműködésre, illetve sor került valamilyen formában a helyiek bevonására, a környék lakossága azonosulni tudott a döntéssel, és a tiltakozások is elmaradtak vagy legalábbis veszítettek erejükből.

Bár a társadalmi részvétel jogi keretei többé-kevésbé biztosítottak Magyarországon, az elszámoltathatóság, számonkérhetőség kérdése továbbra is kritikus. Hasonlóképpen problematikus, hogy hazánkban a társadalmi, kulturális és politikai feltételek még nagymértékben hiányoznak: a civil szervezetek nem rendelkeznek megfelelő társadalmi bázissal, hiányzik az erős és aktív középosztály, amely a részvételi döntésekben részt vehetne, és rendre tetten érhető az a kulturális örökség is, amelyet a szocialista-paternalista rendszer hagyott ránk (Bela et al., 2004).

A vekerdi eset kérdőjelei is azt mutatják, hogy a telepítési döntések körüli társadalmi konfliktusok kérdése továbbra sem megoldott Magyarországon. Újabb és újabb esetek pattantak ki az utóbbi években: elég megemlíteni a különböző létező vagy még csak tervezett

cementipari létesítmény körüli konfliktusokat (Vác, Bükkösd és Nyergesújfalu), az autópálya-beruházások kapcsán fellángolt vitákat vagy a paksi atomerőmű, illetve az atomhulladékok elhelyezése körüli ellentéteket. A telepítési döntéseket övező társadalmi konfliktusok kutatása Magyarországon szerény mértékű, igaz, egyes kutatóműhelyek kiemelten foglalkoznak ilyesfajta problémákkal. Az esetek jobb megértéséhez az eltérő megközelítéseket bemutató fejezetben vázolt kutatási irányok együttes követésére lenne szükség. A konfliktusok háttérében álló eltérő nézőpontokat ugyanis csak akkor tárhatjuk fel a maguk mélységében, ha elfogadjuk, hogy kockázatszeléseinkben, -értelmezéseinkben alapvetően eltérő álláspontok jelennek meg, amelyek mindegyike érvényes lehet. Szakítani kellene azzal a szűk technokrata–műszaki megközelítéssel, amely a kockázatokot kizárólag a valószínűségek és a károk alapján értelmezi.

Összegzés

E tanulmányban azt próbáltam feltárni, hogy a kilencvenes évek környezeti konfliktusainak melyek voltak a legfontosabb kiváltó okai, mozgatórugói. A magyarországi használt akkumulátor feldolgozó beruházások körüli környezeti konfliktusok elemzése lehetőséget nyújt arra, hogy megértsük a környezeti konfliktusok kiváltó okait, illetve azok megoldásának sorozatos kudarcát.

Dolgozatomban a használt akkumulátor feldolgozók történetének jelentősebb állomásait tekintettem át. A közel húsz éven át ívelő probléma az Országos Érc- és Ásványbányák gyöngyösoroszi beruházási terveivel kezdődött: a rossz emlékű szocialista nagyvállalat nem tudta megvalósítani elképzeléseit, a lakossági tiltakozások hatására meghátrálásra kényszerült. Bár az OÉÁ jogutódjának tekinthető HAF Rt. új helyszínt választott (Petőfibánya, majd Apc), a beruházás, főként a környékbeli települések tiltakozásának hatására, nem valósulhatott meg. Hasonló sorsra jutott a Perion Akkumulátorgyár Rt. Monokra tervezett beruházása is, itt leginkább a tokaji borosgazdák protestáltak az épülő üzem ellen. Az utolsó sikertelen próbálkozás szintén a HAF Rt. nevéhez fűződik, Komlón a térség települései megvétózták a feldolgozó létesítését. A tanulmány írásakor Vekerden kísérelték meg használt akkumulátor feldolgozó telepítését, ezúttal, úgy tűnik, sikerrel.

Úgy vélem, a meghiúsult beruházások nagyon jól mutatják a társadalmi konfliktusok háttérében álló okok sokszínűségét. Az elméleti megközelítések elsősorban a környezeti kockázatokhoz, illetve azok észleléséhez, igazságtalan elosztásához, nem megfelelő ellentételezéséhez vagy éppen az intézményi, kulturális és politikai környezet sajátosságaihoz kötik ezeket a konfliktusokat. E megközelítések

közül a magyarországi helyzetre leginkább a szociológiai megköze-
lítés tűnik alkalmazhatónak. A múltbeli kulturális örökségek, a
környezetvédelmi kérdések nagymértékű átpolitizáltsága és az in-
tézmenyi környezet problémái rányomják bélyegüket a legtöbb tele-
pítési ügyre. Ezeknek a tényezőknek az ismerete és tudatos figye-
lembevétel a döntéshozatal teljes folyamatában segítségül szol-
gálhat jövőbeli beruházások sikeres megvalósításához. A fenti prob-
lémák kivédésével a legutóbbi vekerdi eset is megegyezéssel vég-
ződhet, és így, majdnem két évtized után, a hulladék akkumulátor
feldolgozók ügye is megoldódhat.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton is szeretném megköszönni a szerkesztők segítőkész taná-
csait, építő jellegű kritikáit. Az írás esetleges hiányosságaiért és
tévedéseieről azonban kizárólag a szerző tartozik felelősséggel.

HIVATKOZÁSOK

Aldrich, D. P. (2005): *Controversial Project Siting – State Policy Instruments and Flexibility*; Comparative Politics 38 (1), 103–123.

B. András M. (1995): *Használt Akkumulátor Feldolgozó Rt.*; in. *A környezeti konfliktusmenedzsment alapjai*; kézirat, Budapesti Köz-
gazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 156–158.

Baron, D. P. (1995): *Integrated strategy – Market and nonmarket components*; California Management Review 2, 47–67.

Bela Gy. – Kelemen Á. – Pataki Gy. (2004): *Társadalmi részvétel a környezetpolitikai döntéshozatalban*; in. Kerekes S. – Kiss K.: *Környezetpolitikánk európai dimenziói*; MTA, Budapest, 65–72.

Boda Zs. – Radácsi L. (1996): *Vállalati etika*; Budapesti Vezető-
képző Intézet, Budapest

Fleisher J. (1992): *Cápa fogás a Dunán – a dunai vízlépcső esete*; Társadalomkutatás 7, 33–49.

Frey, B. – F. Obleholzer-Gee – R. Eichenberger (1996): *The Old Lady Visits Your Backyard – A Tale of Morals and Markets*; Journal of Political Economy 104 (6), 1297–1313.

Freudenberg, W. R. (2004): *Can we learn from failure? Examining US experiences with nuclear repository siting*; Journal of Risk Research 7 (2), 153–169.

- Groothuis, P. A. – G. Miller (1997): *The Role of Social Distrust in Risk-Benefit Analysis – A Study of the Siting of a Hazardous Waste Disposal Facility*; *Journal of Risk and Uncertainty* 15 (3), 241–257.
- Hunold, C. – I. M. Young (1998): *Justice, Democracy, and Hazardous Siting*; *Political Studies* 46 (1), 82–95.
- Kindler J. – Kerekes S. (szerk.) (1997): *Vállalati környezetmenedzsment*; Aula Kiadó, Budapest
- Kuhn, R. G. – Ballard, K. R. (1998): *Canadian innovations in siting hazardous waste management facilities*; *Environmental Management* 22 (4), 533–545.
- Kunreuther, H. (1986): *Hazard compensation and incentive systems – An economic perspective*; in: National Academy of Engineering (szerk.): *Hazards – Technology and Fairness*; National Academies Press, Washington DC, 145–163.
- Kunreuther, H. – D. Easterling (1996): *The Role of Compensation in Siting Hazardous Facilities*; *Journal of Policy Analysis and Management* 15 (4), 601–622.
- Peters, R. G. – V. T. Covello – D. B. McCallum (1997): *The Determinants of Trust and Credibility in Environmental Risk Communication – An Empirical Study*; *Risk Analysis* 17 (1), 43–54.
- Schmidtká G. (2004): *Hazai ólomakkumulátor-hulladék begyűjtése és hasznosítás helyzete*; *Fémkohászat* 137 (2), 30–32.
- Slovic, P. (1987): *Perception of Risk*; *Science* 236, 280–285.
- Slovic, P. – B. Fischhoff – S. Lichtenstein (1982): *Facts versus fears – Understanding perceived risk*; in: Kahneman, D. – P. Slovic – A. Tversky (szerk.): *Judgment under uncertainty – Heuristics and biases*; Cambridge University Press, 463–489.
- Slovic, P. (2000): *Perceived Risk, Trust and Democracy*; in: Connolly, T. – H. Arkes – K. Hammond (szerk.): *Judgment and Decision Making: An Interdisciplinary Reader*, 2. kiadás, Cambridge University Press, Cambridge, 500–513.
- Szántó R. (1999): *Akku akták*; TDK dolgozat, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
- Szirmai V. (1992): *Környezeti dilemmák, új iparvárosok*; in: Fehér Á. (szerk.): *A szociáldemokrácia a kelet-közép-európai gazdasági átmenetben*; MSZP Országos Elnöksége, Budapest
- Vári A. (2002): *Kockázat*; in: Zoltayné Paprika Z. (szerk.): *Döntéselmélet*; Alinea Kiadó, Budapest, 447–483.

Vári A. – J. Caddy (szerk.) (1999): *Public Participation in Environmental Decisions: Recent Developments in Hungary*; Akadémiai Kiadó, Budapest

Vecsenyi J. (1988): *Ne az én kertembe!* (Történelmi háttér tanulmány a dorogi környezetvédelmi konfliktusról); Szociológia 18, 315–325.